

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 343.54:159.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/29>**Галунько В.М.**

Одеський державний університет внутрішніх справ

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

В статті здійснено аналіз психологічних аспектів механізму захисту дітей від насильства. Проблема захисту дітей від насильства залишається однією з найактуальніших у сучасному суспільстві, що потребує комплексного підходу, включаючи правові, соціальні та психологічні аспекти. Захист прав дітей у всьому світі є нагальним та незаперечним пріоритетом. Оскільки, у Європейському союзі, згідно з аналізом Європейської соціальної дослідницької мережі (ESRA), кожна п'ята дитина стає жертвою сексуального насильства до досягнення повноліття. Захист дітей від насильства є комплексною проблемою, що охоплює правові, соціальні та психологічні аспекти. З точки зору психології насильство має руйнівний вплив на психоемоційний стан дитини, формуючи стійкі негативні наслідки, що можуть супроводжувати особу протягом усього життя. Вплив насильства на дитину проявляється у порушеннях емоційної регуляції, зниженні самооцінки, підвищеному рівні тривожності, депресивних станах та формуванні деструктивних поведінкових моделей.

Важливим наслідком є ризик формування деструктивних копінг-стратегій, таких як зловживання психоактивними речовинами, суїцидальні думки або саморуйнівна поведінка. З огляду на зазначене ключову роль у запобіганні негативним психологічним наслідкам відіграє раннє виявлення випадків насильства, надання дитині комплексної психологічної допомоги, залучення соціальних служб та фахівців, які зможуть допомогти їй відновити психологічну рівновагу. Ефективними заходами у цьому контексті є впровадження програм психосоціальної підтримки, навчання дітей навичкам безпечної поведінки, формування довірливих стосунків між дитиною та дорослими, що дозволяє знизити рівень страху та тривожності.

Зроблено висновок, що захист дітей від насильства потребує не лише ефективного законодавчого регулювання, але й широкої міждисциплінарної роботи, спрямованої на формування безпечного середовища, запобігання повторним випадкам насильства та реабілітацію постраждалих дітей. Україна може ефективно застосувати європейський досвід у цій сфері, посилюючи правові механізми, удосконалюючи соціальну політику та впроваджуючи сучасні психологічні методики захисту дітей.

Ключові слова: діти, захист від насильства, фізичне та психологічне насильство, психологічні аспекти, законодавче регулювання.

Постановка проблеми. Проблема захисту дітей від насильства залишається однією з найактуальніших у сучасному суспільстві, що потребує комплексного підходу, включаючи правові, соціальні та психологічні аспекти. Як свідчить лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5480 від 2018 року, значна частина дітей, які зазнають насильства, походить із неблагополучних соціальних верств або належить до так званих «дітей вулиці», чії проблеми часто залишаються поза увагою суспільства. Діти стають жертвами не лише фізичного та психологічного насильства, а й заручниками складної сімейної ситуації, де

батьки, через власні невдачі, алкогольну залежність або емоційну нестабільність, переносять агресію на них. Водночас, як підкреслюється в документі, вирішення цієї проблеми неможливе без консолідації зусиль педагогів, батьків та всіх дорослих, які беруть участь у процесі виховання. Ключовою метою роботи з подолання наслідків насильства є не відсторонення батьків, які не справляються зі своїми обов'язками, а надання допомоги сім'ї у відновленні здатності до виховання дітей, формуванні здорового психологічного середовища [1]. Проблема насильства щодо дітей має глобальний характер, що підтверджу-

ється даними міжнародних організацій. Так, згідно з дослідженням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 1 мільярда дітей у віці від 2 до 17 років щорічно зазнають фізичного, сексуального або психологічного насильства, що становить майже половину всіх неповнолітніх у світі. ЮНІСЕФ у своєму звіті за 2020 рік зазначає, що в країнах з низьким і середнім рівнем доходу понад 80% дітей стикаються з агресивними методами виховання, включаючи тілесні покарання. Особливо тривожними є дані Міжнародної організації праці (МОП), яка повідомляє, що понад 10 мільйонів дітей у світі експлуатуються в умовах примусової праці, що також є формою інституційного насильства [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Схожу до нашої проблематику досліджували науковці такі, як В. Ганцюра, Л. Герасіна, У. Бек, О. Демчук, А. Довженко, О. Макарова, В. Казміренко, О. Ковальова, М. Корнієнко, Г. Клімов, А. Кульчицька, О. Кихтюк, Н. Максимова, С. Степаненко, Т. Федотова, А. Шиделко та інші. Однак, свою увагу вони звертали на загальні положення або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому щоб дослідити механізм захисту дітей від насильства, психологічні аспекти виявити недоліки та надати своє бачення щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Захист прав дітей у всьому світі є нагальним та незаперечним пріоритетом. Оскільки, у Європейському союзі, згідно з аналізом Європейської соціальної дослідницької мережі (ESRA), кожна п'ята дитина стає жертвою сексуального насильства до досягнення повноліття. При цьому, як зазначає Рада Європи в своїх рекомендаціях щодо захисту дітей від насильства, лише 10–20% випадків стають відомі правоохоронним органам через страх, стигму або відсутність ефективних механізмів доповідання. Додатково, за даними ООН, у країнах, де тривають збройні конфлікти, діти знаходяться в особливій небезпеці – понад 250 тисяч неповнолітніх у світі задіяні у військових формуваннях, де вони піддаються жорстокому поводженню, експлуатації та психологічній травматизації [4].

Важливим аспектом у протидії насильству є міжнародні правові інструменти, такі як Конвенція ООН про права дитини (1989), яка вимагає від держав-учасниць вживати всіх необхідних заходів для захисту дітей від усіх форм насильства. Однак, як показують дані Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, станом

на 2023 рік лише 65 країн повністю забороняють тілесні покарання в усіх сферах життя, тоді як в інших державах ця практика залишається легалізованою в сім'ях або навчальних закладах. Це свідчить про те, що, незважаючи на існування міжнародних стандартів, їх імплементація залишається нерівномірною, а ефективність залежить від національних правових та соціальних механізмів [5]. Слід зазначити, що Україна також входить до країн які забороняють тілесні покарання в усіх сферах життя, але на практиці поки, що цей механізм ще належним чином не працює.

Психологічні наслідки насильства, згідно з дослідженням Гарвардського університету, мають довготривалий характер і часто призводять до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних станів та агресивної поведінки в дорослому житті. Водночас, як зазначають експерти Всесвітнього банку, економічні витрати, пов'язані з насильством над дітьми, становлять до 5,8% глобального ВВП через втрату продуктивності, витрати на охорону здоров'я та соціальні програми. Це підкреслює не лише моральну, а й економічну необхідність інвестування у профілактику та захист дітей від насильства [6]. Таким чином, міжнародні дані демонструють, що проблема насильства щодо дітей є масштабною та системною, вимагаючи комплексного підходу, який поєднує правові, соціальні та психологічні заходи. Врахування світового досвіду дозволить розробити ефективніші стратегії протидії цьому явищу на національному рівні.

Захист дітей від насильства є комплексною проблемою, що охоплює правові, соціальні та психологічні аспекти. З точки зору психології насильство має руйнівний вплив на психоемоційний стан дитини, формуючи стійкі негативні наслідки, що можуть супроводжувати особу протягом усього життя. Вплив насильства на дитину проявляється у порушеннях емоційної регуляції, зниженні самооцінки, підвищеному рівні тривожності, депресивних станах та формуванні деструктивних поведінкових моделей. Одним із важливих аспектів є те, що жертви насильства можуть відчувати стійке почуття страху, безпорадності та сорому, що ускладнює їхню соціалізацію та встановлення здорових міжособистісних стосунків. Дитина, яка зазнала насильства, може демонструвати агресивну або, навпаки, замкнену поведінку, відмову від спілкування з однолітками та дорослими, уникнення контактів, що у перспективі призводить до соціальної ізоляції. Крім

того, насильство може спричинити серйозні когнітивні наслідки, що проявляються у труднощах із навчанням, зниженні концентрації уваги, розладах пам'яті, що у подальшому може впливати на професійні перспективи дитини. Надзвичайно важливим є те, що травматичний досвід, набутий у дитинстві, може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу, який супроводжується флешбеками, нічними кошмарами, нав'язливими думками та гіперчутливістю до зовнішніх подразників. Ще одним важливим наслідком є ризик формування деструктивних копінг-стратегій, таких як зловживання психоактивними речовинами, суїцидальні думки або саморуйнівна поведінка. З огляду на зазначене ключову роль у запобіганні негативним психологічним наслідкам відіграє раннє виявлення випадків насильства, надання дитині комплексної психологічної допомоги, залучення соціальних служб та фахівців, які зможуть допомогти їй відновити психологічну рівновагу. Ефективними заходами у цьому контексті є впровадження програм психосоціальної підтримки, навчання дітей навичкам безпечної поведінки, формування довірливих стосунків між дитиною та дорослими, що дозволяє знизити рівень страху та тривожності. Важливим інструментом є також робота з батьками та педагогами, оскільки створення безпечного середовища, в якому дитина почуватиметься захищеною та знатиме, що її переживання не будуть ігноровані, є визначальним чинником у подоланні наслідків насильства. Таким чином, психологічні аспекти захисту дітей від насильства охоплюють комплекс проблем, що стосуються емоційного стану, соціалізації, когнітивного розвитку та загального психологічного благополуччя, а їх вирішення потребує системного міждисциплінарного підходу [7].

Захист дітей від насильства з психологічної точки зору включає оцінку впливу насильства на розвиток дитини, його довготривалі наслідки та способи мінімізації негативного впливу. Науковці, зокрема Schauer, Neuner та Elbert, досліджували психологічну травму у дітей та її наслідки у довгостроковій перспективі. Вони зазначають, що насильство може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожності, труднощів у соціальній адаптації та навіть порушень когнітивного розвитку. Такі висновки підтверджуються у дослідженнях Neuner та співавторів, які виявили, що діти, які зазнали насильства, мають підвищену вразливість до психічних розладів, особливо якщо вони вже мали попередній травматичний досвід. У дослідженнях

Creamer, Burgess та McFarlane йдеться про те, що посттравматичний стрес може мати довготривалий вплив на емоційний та соціальний розвиток дітей, що потребує спеціалізованого підходу до їхньої реабілітації [8].

Законодавчий аспект захисту дітей від насильства також є ключовим. У законодавстві Європейського Союзу важливе місце займає Директива 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією [9], яка передбачає жорсткі заходи щодо попередження насильства над дітьми. В Україні основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [10], де у статті 1 визначається поняття психологічного насильства як дії, що спричиняють емоційне пригнічення та можуть мати негативні наслідки для психічного стану дитини. Крім того, стаття 150 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за використання насильницьких методів виховання, що шкодять психічному здоров'ю дитини [11]. Отже, захист дітей від насильства потребує комплексного підходу, що включає як наукові розробки у сфері дитячої психології, так і ефективне правове регулювання, спрямоване на попередження будь-яких форм насильства та забезпечення умов для здорового розвитку дитини.

Важливий внесок у дослідження цієї проблеми зробила О. А. Демчук у своїх наукових працях, зокрема в роботі «Психологічна допомога дітям та підліткам, що зазнали насильства», де акцентується на необхідності психопрофілактичної роботи з батьками та педагогами. Ця робота має сприяти усвідомленню причин жорстокого поводження з дітьми та підлітками, а також попередженню ситуацій, що можуть призвести до насильства. Крім того, важливим напрямом є навчання дітей безпечній поведінці, розвиток навичок самозахисту та подолання почуття неповноцінності, яке часто виникає у жертв насильства. Окрему увагу слід приділити корекції агресивної поведінки серед дітей та підлітків, оскільки дослідження показують, що жертви насильства нерідко самі стають його джерелом у школах, вступають у кримінальні угруповання або вчиняють протиправні дії. Таким чином, ефективний захист дітей від насильства вимагає не лише правових механізмів, але й глибокої психологічної роботи, спрямованої на усунення причин та наслідків цього явища [12]. Аналізуючи проблему захисту дітей від насильства з психологічної точки зору

та враховуючи міжнародний досвід, можна зробити висновок про те, що цей феномен має глибокі наслідки для психоемоційного стану дітей, їхнього соціального розвитку та подальшої адаптації в суспільстві.

Разом із тим аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність низки проблем, зокрема недостатню ефективність механізмів виявлення випадків психологічного насильства, недостатню міжвідомчу координацію та обмежену кількість фахівців, здатних надавати якісну психологічну допомогу постраждалим дітям. Застосовуючи міжнародний досвід до українського законодавства, доцільно вжити таких заходів: удосконалити механізми раннього виявлення випадків насильства шляхом розширення повноважень соціальних служб та впровадження міжвідомчих протоколів реагування; забезпечити ефективне застосування Директиви 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей шляхом гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами; впровадити обов'язкові навчальні програми для педагогів, правоохорон-

ців і соціальних працівників щодо ідентифікації та запобігання психологічному насильству над дітьми; посилити відповідальність за психологічне насильство через внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, визначивши окремий склад правопорушення, пов'язаного з систематичним психологічним тиском на дитину; розширити доступ до психологічної реабілітації дітей, які зазнали насильства, шляхом збільшення державного фінансування на створення кризових центрів та програм психосоціальної підтримки.

Таким чином, захист дітей від насильства потребує не лише ефективного законодавчого регулювання, але й широкої міждисциплінарної роботи, спрямованої на формування безпечного середовища, запобігання повторним випадкам насильства та реабілітацію постраждалих дітей. Україна може ефективно застосовувати європейський досвід у цій сфері, посилюючи правові механізми, удосконалюючи соціальну політику та впроваджуючи сучасні психологічні методики захисту дітей.

Список літератури:

1. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-5480 від 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>
2. Violence against children. WHO, 2020. World Health Organization (WHO) World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>
3. Violence against children. World Health Organization (WHO) World Health Organization ILO. 2022. (WHO). URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>
4. Violence against children. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>
5. Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children. 2023. URL: <https://www.europeansocialsurvey.org/>
6. Harvard T.H. Chan School of Public Health, 2021 URL: <https://hsph.harvard.edu/>
7. Examining the short and long-term impacts of child sexual abuse a review. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s43545-024-00852-6>
8. Theoretical Perspective of child abuse. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-33639-3_3
- 9 Директива 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією. URL: <https://jurfem.com.ua/dyrektyva-2011-92-eu-pereklad/>
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України. URL.
11. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Демчук О.А. Психологічна допомога дітям та підліткам, що зазнали насильства. URL: <https://surl.li/gkpnnnd>

Halunko V.M. PROTECTING CHILDREN FROM VIOLENCE: PSYCHOLOGICAL ASPECTS

The article analyzes the psychological aspects of the mechanism for protecting children from violence. The problem of protecting children from violence remains one of the most urgent in modern society, requiring a comprehensive approach, including legal, social and psychological aspects. The protection of children's rights throughout the world is an urgent and undeniable priority. Since, in the European Union, according to an analysis by the European Social Research Network (ESRA), one in five children is a victim of sexual violence before reaching adulthood, protecting children from violence is a complex issue that encompasses legal, social and psychological aspects. From a psychological point of view, violence has a devastating effect

on the psycho-emotional state of a child, creating lasting negative consequences that can accompany a person throughout their life. The impact of violence on a child is manifested in impaired emotional regulation, reduced self-esteem, increased levels of anxiety, depressive states, and the formation of destructive behavioral patterns.

An important consequence is the risk of developing destructive coping strategies, such as substance abuse, suicidal thoughts, or self-destructive behavior. Given the above, a key role in preventing negative psychological consequences is played by early detection of cases of violence, providing the child with comprehensive psychological assistance, and involving social services and specialists who can help them restore psychological balance. Effective measures in this context include implementing psychosocial support programs, teaching children safe behavior skills, and building trusting relationships between children and adults, which can reduce the level of fear and anxiety.

It was concluded that protecting children from violence requires not only effective legislative regulation, but also broad interdisciplinary work aimed at creating a safe environment, preventing repeated cases of violence, and rehabilitating affected children. Ukraine can effectively apply European experience in this area by strengthening legal mechanisms, improving social policy, and implementing modern psychological methods of child protection.

Key words: *children, protection from violence, physical and psychological violence, psychological aspects, legislative regulation.*